

Jämlikheten som två

| av Nils-Eric Sandberg

Om människor är lika kommer de att bete sig likadant utan jämlikhetspolitik.
Om de är olika behövs tvång för att få dem jämlika.

IEN TILL SVENSKA ICKE ÖVERSATT NOVELL skriver författaren Kurt Vonnegut om den perfekta jämlikhetens samhälle. Där har staten intervenerat för att korrigera alla skillnader mellan medborgarna, just för att skapa jämlikhet. De som är mer begåvade än genomsnittet måste bära radiosändare som då och då ger en skarp signal som stör tankeförmågan. De som är starkare än genomsnittet tvingas bära vikter på armar och ben. Etc, etc.

Alla, nästan, hyllar jämlikheten som en god idé. Är den det? Med en brutalare och bättre formulering: Ska vi alla vara lika även om vi inte vill det? Och i så fall varför?

På mitten av sextioalet började rörelsen – det vill säga LO: s styrelse och partistyrelsens VU – skärpa kraven på att allas levnadsvillkor skulle utjämnas. Några få insåg att ett litet land med en öppen ekonomi inte kan totalförbjuda all förändring. Temat för kampanjen blev därför inte ”Jämlikhet” utan ”Ökad jämlikhet”. Några i Rörelsen insåg att jämlikheten måste differentieras.

Men under sjuttioalet reducerade Rörelsen skillnaderna. Facket pressade samman lönerna brutto. Med en kraftig skärpning av progressiviteten från 1971 försökte den socialdemokratiska regimen minska de små netto-skillnaderna i inkomst än mer. Människor med normala löner fick en marginalskatt på 65–70 procent.

Till detta kom prisregleringar, och ett ökat utbud av nästan ”gratis” offentliga service.

Professor Erik Lundberg räknade ut att kvoten i nettolön mellan den genomsnittlige industriarbetaren och chefen för en stor affärsbank på trettioalet var 1:30. På sjuttioalet var kvoten 1:3.

JÄMLIKHETENS FÅNGE

Vi har fallet Jan O Karlsson. Han blev statsråd med tredubbel lön, netto, tack vare sin EU-pension. Figuren Karlsson som sådan är ointressant; det intressanta är hans krock med partiets ideologi.

Karlsson blev kritiserad i den egna rörelsen och den egna pressen för att han tjänade för mycket. En del s-tidningar skrev att hans nettoinkomst var ett moraliskt problem.

I en mening var Jan O Karlssons privatekonomi hans privatsak. Om han sköter sitt statsrådsjobb ska han ha en statsrådslön. (Det finns ju de som uppburit en statsrådslön även utan att göra ett rimligt arbete; denna lista kan göras lång.)

I ett annat perspektiv: Jan O Karlsson har gått in i en regering som (officiellt) proklamerar jämlikhet som mål. Ingen ska få mer än någon annan, hur mycket mer än alla andra han än arbetar. Lönerna ska pressas samman; och de inkomster som blir kvar ska kapas med hög marginalskatt.

Jan O Karlsson kan inte ha 124 000 kr i månaden netto och samtidigt med patos i stämman säga att rättvisan kräver att den som har 24 000 i månaden brutto måste betala en tredjedel i skatt. Principen leva som man lär handlar åtminstone om trovärdighet.

Det finns en gräns för hur mycket jämlikheten kan differentieras.

ÄR JÄMLIKHETEN RÄTTVIS?

Jämlikhet används ofta som synonym med rättvisa, i svensk debatt. Båda begreppen är vaga. Men kopplingen kan diskuteras.

Jämlikhetsidén föddes i ett klassamhälle som protest mot skillnader och privilegier som gick i arv. Om vi utgår från det mest genomtänkta rättighetsbegreppet, det vill säga naturrättsidén, var de ärvda företrädena djupt orättvisa: de stred mot naturens rättighetsidé.

Men nu? Måste jämlikhet och rättvisa kräva att staten tar två tredjedelar av individens inkomst? Jag hittar inget i naturrättstanken som motiverar det svenska skattesystemet.

Vi måste skilja mellan två dimensioner av jämlikhet.

Den första handlar om lika villkor i utgångsläget. Det var det upplysningstidens rättighetskrav handlade om. Ingen skulle kunna starta i förväg. Ingen skulle kunna få företräde till utbildning och ämbeten på grund av namn eller börd eller pappas pengar.

Den praktiska slutsatsen av detta jämlikhetsresonemang blev gratis undervisning, även på universitetet. Alla skulle kunna starta på lika villkor.

Den andra jämlikhetsdimensionen handlar om lika resultat för alla.

”Ska vi alla vara lika även om vi inte vill det?”

ngströja

Det innebär att alla, oavsett skillnader i begåvning, i ansträngning, ska få samma netto. Staten ska via skatter och bidrag korrigera alla skillnader i begåvning, utbildning, arbetsinsats. Den som utbildar sig, sliter, arbetar över, ska inte kunna få mer än den som skolkar, vägrar arbeta, sjukskriver sig.

Detta är den svenska jämlikhetsmodellen. Men den kan inte utan vidare marknadsföras i rättvisetermer. Ty rättvisa är ett mångtydigt begrepp. Vi kan säga att rättvisa kräver att alla ska ha det lika. Men vi kan med samma goda skäl säga att rättvisa kräver att resultaten ska stå i proportion till ansträngningen. Om två har samma arbete ska den som arbetar 12 timmar få dubbelt så mycket som den som arbetar 6 timmar.

OM ALLA ÄR LIKA...

Antag att alla människor är lika, det vill säga har samma kapacitet, samma preferenser. Om de lämnas ostörda av politiska ingrepp kommer de då att bete sig lika. De får samma studieresultat, de väljer samma yrken, får samma inkomst, skaffar likadana bostäder. Etc, etc. Och då behövs ingen "jämlikhetspolitik". Medborgarna lever spontant upp till statens jämlikhetsideal, och blir helt lika.

Men: antag att människor är individer, med skilda preferenser.

Detta är inte helt otänkbart. Be någon identifiera herr Gustafsson. Den som känner Gustafsson kommer då att räkna upp en rad egenskaper som gör att Gustafsson kan identifieras som individ. Och – det för jämlikhetsidén katastrofala – Gustafsson blir då en annan individ än alla andra. Han blir en personlighet. Det som definierar Gustafsson är de egenskaper som skiljer honom från alla andra.

Så: antag att människor är individer. Då är de inte identiska. Och då har de skilda begåvningsprofiler, preferenser. Om de lämnas ifred kommer de då att bete sig olika: arbeta på olika sätt, göra olika val mellan spar-

Några i Rörelsen insåg att jämlikheten måste differentieras.

de och konsumtion, få olika inkomster, välja olika bostäder – etc, etc.

De kommer, helt enkelt, att bete sig som individer.

Men: om staten vill ha jämlikhet även som slutmål måste staten med skatter och regler korrigera nästan alla medborgares val, just för att få gemensamt slutmål för alla. Detta innebär att jämlikheten i denna mening förutsätter ett kraftigt tvång på individerna. Alla som avviker från någon av staten godkänd median måste utsättas för tvång – främst ekonomisk: avtvingas en stor del av sin inkomst, förbjudas att välja egen

bostad, egen sjukvård, etc.

Den som har individens värde och rättighet som moralisk grund måste säga nej till den jämlikhet som innebär ett kränkande tvång.

”Det som definierar

Gustafsson är de egenskaper

som skiljer honom från

alla andra.”

Nils-Eric Sandberg (n_e_sandberg@hotmail.com) är författare och frilansskribent.